

סגור חלון

מעשה אמנות

"יחזקאל" של תיאטרון החאן, בבימויו של רוני ניניו, היא הצגה עדינה ומרגשת
רון שוורץ 4/6/15

כשמדברים על דבקות באמנות התיאטרון, גם אם על חשבון המסחריות של ההצגה, נדמה כי אפשר להצמיד את "יחזקאל" של תיאטרון החאן לערך המילוני של ההגדרה. הצגה עדינה ומרגשת, שעיבד לבמה הבמאי רוני ניניו, על-פי רומן בצירים שחיבר האמן מיכאל קובנר בהשראת אביו - אבא קובנר. הצגה שהיא מעין ניסוי בתיאטרון המשלב בין הסיפור המוגש באמצעות הצירים ובין זה שמגישים השחקנים; כאשר שירתו הנוקבת של קובנר האב, מראשי מרד גטו וילנה, מרחפת מעל.

הסיפור, שאותו תיאר קובנר הבן כניסיון דיאלוג עם אביו המנוח, מתחקה אחר יחזקאל, שמתגורר בגפו בירושלים. השנה היא 1991, אזרחי ישראל צמודים למסכות האב"כ, ודווקא עכשיו מגיעים לביקור מולדת מארצות הברית נוני, נכדו של יחזקאל, ביחד עם אמו איוון. עמוס, בנו של יחזקאל, נשאר בארצות-הברית, לאחר שהפעם האחרונה שבה פגש את אביו, הסתיימה בפיצוץ.

תפאורת הבמה היא שולחן העבודה של קובנר האב, שם גם כתב את שירתו, וסלון ביתו, שם לגם תה עם פעמיים סוכר - כאשר משני הצדדים מסכים המעשירים את הבמה עם הצירים המוקרנים.

אותם צירים, שכפי שמסביר ניניו בתוכנית ההצגה, מתפקדים כשחקן לכל דבר ועניין, ובכך גם ייחודם בעבודה זו. הם אינם רקע וגם לא תפאורה - ובמידה רבה יש בהם עוצמה שגם ההופעה הבימתית אינה יכולה לה.

כך, למשל, כאשר נדרשות הדמויות להציג אירטיקה, הציור יראה את החזה החשוף של הסטודנטית הצעירה וייתפס כרגע מעודן, בעוד שאם השחקנית אכן הייתה מתפשטת, היו כולם עוסקים בפרובוקציה שבדבר.

השואה ואנחנו

ניניו, שעבודתו הקודמת בחאן, ההצגה "דוחקי הקץ", הייתה ריאליסטית כתחקיר עיתונאי, ומכאן גם הרבה פחות אפקטיבית על בימת התיאטרון - מתרחק מכך הפעם. בצורה, לא במהות. הוא בוחר להשתמש בקובנר על מנת להטיח דברים חריפים לא פחות בחברה הישראלית, ובמקום שתופסת השואה, גם ככלי להלבנת המצפון.

כך, למשל, כאשר יחזקאל מסביר לנכדו שהוא לא צריך מסכת אב"כ, כי זו לא מלחמה אמיתית, כמו שהייתה באירופה - כולנו יכולים להזדהות, ואולי גם להגניב חיוך לנוכח התחושה הדבילית שזכורה מהסתובבות עם הקופסה החומה ועם בהלת המסקנטייפ שתקפה את המדינה.

אבל כאשר עמוס הבן, חייל מילואים, מספר לאביו גיבור המרד, על קצין שהתעלל כך סתם בילד פלסטיני בשטחים, עד שזה מת, ומעז לעשות את האמלוגיה אל פשעי המלחמה של הנאצים - הלב נצבט, כי קשה לנו לתפוס את עצמנו כקלגסים. זו אמנם אינה אותה המלחמה,

אבל משהו במוסר היהודי נסדק כהוגן, אם הוא מקבל באדישות את השחטת הנפש של חייליו, וניניו מכון אל עצם ההשוואה של כל מעשה אל "השואה", כמה שהופך את כולם לאדישים. ומי אינו מכיר את ה"מה הם מטיפים לנו" שחוצה מראש הממשלה ועד לאחרון האזרחים. מונולוג הבן, שמבוצע בתנופה על-ידי דודו בן-זאב, מתפקד היטב כרגע השיא של ההצגה, ומותיר מקום לחשבון נפש.

זוהי הצגה רבת מעלות, והשחקנים זוקפים לזכותם כמה מהן. אריה צ'רנר הנפלא, שמשחק את דמותו של יחזקאל, עושה זאת במיומנות וברגישות. מצד אחד הוא קר, מרוחק, מצד שני, פקעת רגשות שרק מבקשת להתפרץ, כאשר נכדו בסביבה. יעל טוקר ודניאל גל, שמגישות את הדמויות הנשיות שסובבות אותו, מגישות משחק בשל וטוב. טוקר מגלמת את אשת הבן איבון ואת חברת המשפחה צ'לה, שם היא ממש פורחת. גל מגלמת את הסטודנטית המשוחררת, ועושה זאת עם המון ביטחון עצמי.

לסיכום, הצגה ראויה שמוגשת היטב, ושברגעים שבהם הסינרגיה בין האמנויות פועלת במלואה, מצליחה גם לגעת בשלמות החוויה.

"יחזקאל" על-פי מיכאל קובנר, עיבוד לבמה ובימוי: רוני ניניו, החאן.

* ציון: 9

"יחזקאל": אי אפשר שלא להשוות

חומרי מציאות כואבים ומדממים, מן העבר היהודי הקרוב ומן ההווה הישראלי המיידים הופכים ביצירה ייחודית המשלבת תיאטרון, וידאו-ארט, ציור, מוסיקה ומשחק לשלמות לא שגרתית המעבדת את הנורא ליפה מבלי לאבד את עצמתו

00:21 05.05.2015 מיכאל הנדלזלץ

כוחה וייחודה של הצגת "יחזקאל" שעובד וביים בחאן הירושלמי רוני ניניו על פי רומן בתמונות של מיכאל קובנר הוא בפער ובשילוב המופלא בין חומרי המציאות הרוטטים, כואבים ומדממים, והצורה המוקפדת עד אחרון הפרטים של ייצוגם הבימתי, באמצעות שחקנים, ציורים, וידאו-ארט ומוסיקה, ההופכים לשלמות מאוד לא שגרתית על במת התיאטרון.

גרעין הסיפור הם חייו של מפקד הפרטיזנים בגטו וילנה, המשורר אבא קובנר, אותם סיפר בנו הצייר מיכאל קובנר באמצעות רומן בתמונות, על דמות בדויה בשם יחזקאל, בעלת הביוגרפיה של קובנר. יחזקאל חי בישראל של מלחמת המפרץ (1991), עם זיכרונותיו על האם שנאלץ לנטוש בגטו, ועל המפקד שנאלץ להסגיר, וההישרדות, והחיים בישראל של היום. בנו הבדוי של יחזקאל מהרומן בתמונות שצייר בנו האמיתי של קובנר נפגש במילואים במציאות בה – לדעתו - אנחנו עושים לפלסטינים מה שעשו לנו. אסור להשוות, אך איך אפשר שלא. יחזקאל לא מוכן לקבל את ההשוואה, ובנו עוזב את הארץ לסן פרנסיסקו.

יחזקאל חי לבד, ולחיינו נכנסת ישראלית צעירה שהוא נאבק בחדירתה לחייו. לשכנתו צ'לה זיכרונות שואה משלה, כילדה מוחבאת בזהות בדויה, המיטלטלת בין הורים מאמצים ואמיתיים, שימי השואה היו "המאושרים בחייה". כלתו של יחזקאל חוזרת לארץ עם נכדו, ובין הסב לנכד נרקם קשר מיוחד, המאפשר לסב לספר את מה שהיה.

בציורים של קובנר הבן, שמשולבים על הבמה בעבודת וידאו-ארט מרתקת של יואב כהן ואדם לבינסון משולבים גם שירים מפרי עטו של קובנר, חלקם מולחנים באופן מרגש על ידי אבי בנימין. התפאורה והתלבושות שעיצבה סבטלנה ברגר והתאורה שעיצב רוני כהן משלבים ומשתלבים היטב. יש משהו מוקפד באסטטיקה הצורנית והצלילית שמצליח לעבד לכדי צורה מרתקת את החומרים הרגשיים הנפוצים מבלי לאבד את כוחם.

וקבוצת שחקנים מסורה וצנועה מגלמת את הדמויות על קרעי העלילות שלהן: פיליפ דולב הוא הנכד האמריקאי-ישראלי נוני, חוקר-קולט-שואל; דניאל גל היא נעמה המטפלת, טבעית, ישראלית, עכשווית באופן מרענן; יעל טוקר מגלמת באופן משכנע ומיומן גם את הכלה איבון, המבקשת לפשר בין האב לבן וגם את השכנה צ'לה, ודודו בן זאב הוא הבן האובד והמייסר, וגם זר מסתורי.

הכל מתאחד סביב אריה צ'רנר בתפקיד הראשי, שהחום האנושי שלו, המבוכה הנוגעת ללב, הילדותיות המלבבת והעייפות הכול כך אנושית מאחדים את הכול בחוויה תיאטרונית לא שגרתית וייחודית.

תיאטרון החאן מעלה "יחזקאל" על פי רומן בתמונות של מיכאל קובנר. עיבוד ובימוי: רוני ניניו.
וידאו-ארט: יואב כהן ואדם לבינסון. תפאורה ותלבושות: סבטלנה ברגר. מוסיקה: אבי בנימין. תאורה:
רוני כהן.

תיאטרון

אל אל יחזקאל

"יחזקאל", עיבוד בימתי לרומן בתמונות של הצייר מיכאל קובנר, הוא מחזה אמיץ ונועז, שלא מהסס להיישיר מבט בנגע הכיבוש, ולהיזכר בשואה

דנה שוכמנר

לא מתקרנפים. צ'רנר וגל ב"יחזקאל"

מול אכזריות הכיבוש, המתגלה לו בשירות המילואים, ועל כן בוחר לבנות את ביתו אי שם בחו"ל. זהו סיפורו של יחזקאל, ניצול שואה, שבנו, עמוס, מחליט

מעט מאוד הצגות בתיאטרון הישראלי פוגעות - או לפחות מתכוונות לפגוע - בבטן הרכה. נראה שה" תיאטרון מעדיף לוחל בדרכים עוקפות, כמו למשל בכל הקשור לכיבוש המתמשך, שזוכה בעיקר למכבסת מילים חגיגיות, על חשבון הציבור שבוכה כל הדרך לשלום המיוחל. בינתיים, עד שיגיע השלום, יש בתיאטרון מי שמגלה אומץ ונחישות, ומציג מול הקהל את המציאות המורכבת של החיים בישראל - זיכרונות השואה, לצד דור שני לשואה, המנהל קרב

לעזוב את הארץ ולבנות לו חיים חדשים, עד שכלתו מנסה לאחות את הקרע בין האב לבנו ולחזור לארץ.

המחזה "יחזקאל" הוא עיבוד לרומן בתמונות של מיכאל קובנר, המבוסס על דמות אביו, המשורר אבא קובנר, אחד ממורדי גטו וילנה. מלאכת העיבוד היא מלאכת מחשבת נפלאה, שהופקדה בידי רוני ניניו, שהוביל את השחקנים של החאן לשיא תיאטרלי.

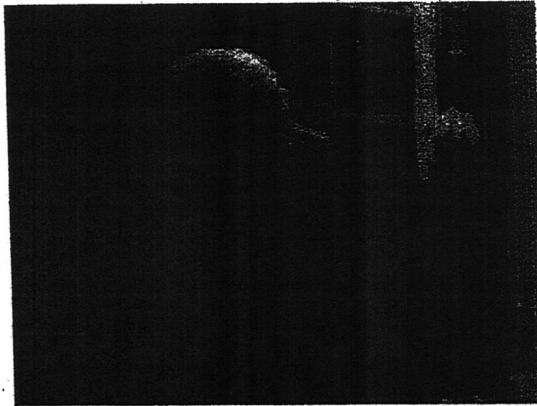
את אבא קובנר מגלם אריה צ'רנר, שחקן וירטואוזי, שמביא לקהל דמות של אמן מיוסר, חוזר ללוחם ההוא, אך משאיר את הצופים עם דמות האמן. במהלך ההצגה צ'רנר מתחבר לדמות בצורה טוטאלית, וגומר את ההצגה בדמעות.

לצדו של צ'רנר, דודו בן זאב כבנו עמוס, הנקרע בין העבר לעתיד, ודניאל גל ויעל טוקר בתפקידי הנשים במשפחה הקשה הזאת. יש עוד שחקן מצוי, כלומר מצויר, ב"יחזקאל": ציוריו המופלאים של מיכאל קובנר, בנו של אבא, המככבים בהצגה ומעבירים בצורה נפלאה את המסר בהצגה.

לסיכום, על רקע בליל הצגות שמפוזות בין הטיפות, תיאטרון החאן ניצב זקוף, ומוכיח שמדובר בתיאטרון שמתחזק אנסמבל נפלא ויוצרים אמיצים, הניצבים כחומה בצורה אל מול הקרנפים המשתלטים על כל חלקה טובה. ●

ביקורת

יחזקאל של הזיכרון

מאת: צבי גורן

יחזקאל (צילום: זרעא אלון)

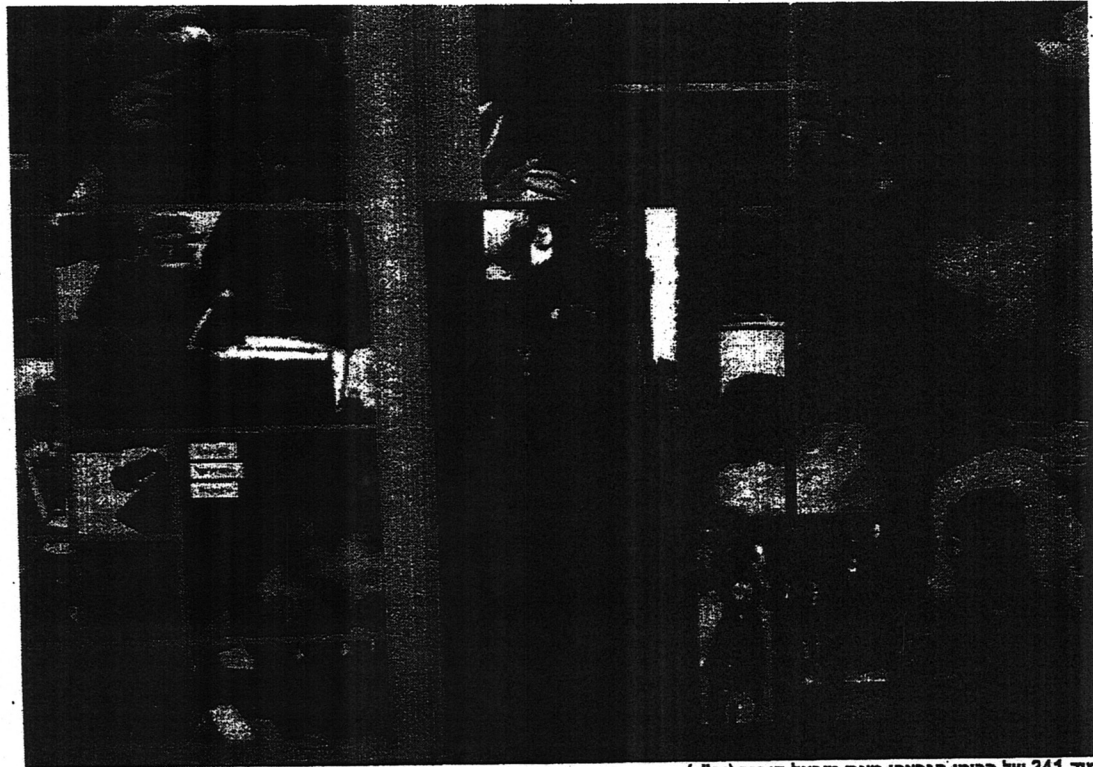
אריה צ'רנר מרתק בעיבוד בימתי של רומן אוטוביוגרפי בציורים על אבא קובנר בתיאטרון החאן

ללכת על גשר החיים

בין כל הכוונות המרשימות הממלאות את התכנייה היפה של הצגת "יחזקאל" בחאן הירושלמי דומה כי יש אחת המגדירה במדויק את נסיבותיה הנפשיות הביוגרפיות של ההצגה. וכך כתב אותה מיכאל קובנר הצייר-מחבר הרומן האוטוביוגרפי המצויר שיצר כמחווה לאביו הלוחם, המשורר והסופר אבא קובנר, שגדל בוילנה, היה ממפקדי המרד בגטו, עלה לארץ וחי בקיבוץ עין החורש עד מותו ב-1988:

”את הספר כתבתי וציירתי מתוך צורך לנהל שיחה עם אבי שלא הספקתי לעשותה בחייו. כל אחד מאתנו היה שקוע בעולמו הפנימי ושיחתנו פוספסה. אבי הצייר כאיש חזק נקשה המרחוק מהעולם. כמין נביא או מוכיח בשער. אדם שהוא מעבר לחיים. [...] אני רציתי להעלות את דמותו האחרת. כפי שהכרתיו. אדם חי, בעל חוש הומור, מתלבט ואוהב, החי בתוך סתיבות שאין ליישבם, אך נאמן לצורך לחיות חיים בעלי משמעות. ללכת על גשר החיים הצר ללא מורא.”

החז-שיח שמיכאל קובנר מנהל עם אביו המנוח ברחמן המצויר העמוס זכרונות שהוטמעו בו ובאמנתו שבד להצגה מורכבת על ידי הבמאי רוני ניניו, שבחר להתמקד בפן האנושי, המתרחש במהלכו של מפגש קצר בין יחזקאל לנכדו המגיע לביקור מפתיע עם אמו, בשד הבן עמוס נותר בסן פרנסיסקו.

עמוד 241 של הרומן הגרפי מאת מיכאל קובנר (יה"צ)

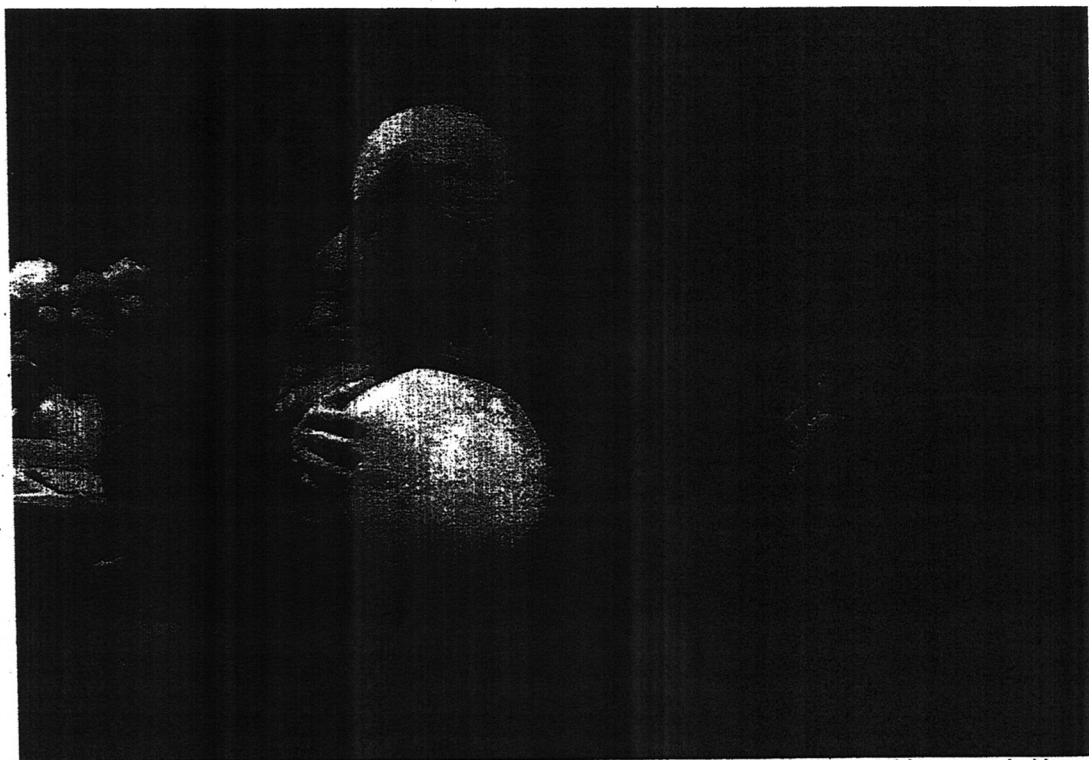
יחזקאל, שדמותו מבוססת על זו של אבא קובנר, חי לבדו בירושלים. את הזיכרונות הקשים מהימים בהם היה מפקד המחתרת בגטו וילנה ונאלץ להסגיר את מפקדו ולהשאיר את אמו מאחור, הוא מספר לנכדו תוך משחק, שבאינסטינקט של רגע הוא מותאם לשפתו ולגילו של הילד. בכך גם הוא מוצא פיצוי על הניתוק מבטן השותק עמוס שירד מהארץ.

על רקע הביקור המשפחתי, נרקם גם קשר אהבה וקרבה מיוחד בין נעמה, פיזיותרפיסטית צעירה המטפלת ביחזקאל, לבין רעייתו של עמוס. אם כי יש בכך כדי להאיר נושא של יכולת ליצור קשר אנושי, אינני בטוח עד כמה נחוצה הזווית הזאת בעלילה, שמקורה בתחושה הקולנועית שנוצרה אצל נינו, מההקשר של אחד הציורים בחזן ל"פרסונה", סרטו של אינגמר ברגמן.

סיפורו של אדם בן ימינו

ההצגה מלווה בוידאו שיצר יואב כהן ואדם לבינסון מצוריו המקוריים של קובנר, הכולל שירים פרי עטו של האב, המוקרנים בשני מוקדים לכל אורכה של ההצגה. הבחירה של הציורים ועיבודם המרשים למקטעי וידאו רציפים, בדרך כלל שונים בכל אחד מהצגים, נועדה להיות תומכת ומסונכרנת עם הבמה, להשלים חסר ולשמש כמרקע חזותי ומקדם עלילתי.

אלא שבמקרים רבים קרה דווקא ההפך מזה, ותשומת הלב הוסטה מהמתרחש על הבמה והנאמר על ידי השחקנים. שלא כמו תרומתם המרכזת של המוזיקה של אבי בנימין, שהציורים עוררו בו תחושות אישיות רגשיות משלו, ושל התאורה המצוינת של רוני כהן שייטיבה עם הבמה המינימליסטית והתלבושות הצבעונית כציורים שעיצבה סבטלנה ברגר.

יחזקאל (צילום: זיראר אלון)

מעלתה הברורה ביותר של ההצגה, והיא המשרתת את הכוונות הראויות של היוצרים, היא דווקא זו שמעניק לה המשחק, ובהצגה הזאת יש הישגים יפים: גל דניאל, מרשימה כנעמה, הפיזיותרפיסטית המצליחה לפרוץ את המצור התקשורתי שיחזקאל צר על עצמו; יעל טוקר מגוננת יפה את בשני תפקידיה - היא רכה כאיבן, הכלה שבאה לבחון את מערכת יחסיה עם בעלה, ומעשית כצילה הסקרנית המשתדלת מאוד ליצור קשר עם יחזקאל; דודו בן זאב מעצב דמות נוקשה של הבן עמוס שעמדותיו הפוליטיות ניתקו אותו מהאב; פיליפ דולב הצעיר כמני, מגלם נכד שכל סב היה רוצה בו לצח.

אך בעיקר כחה של ההצגה הוא במשחקו הכבוש והכובש של אריה צירנר כיחזקאל. בשתיקותיו הוא מטיל מורא, בהיפתחותו אל נעמה הוא פותח אשנב אל האור שבתוכו, ואל שמחת חיים המתעוררת ומוצאת את ביטויה הנפלא במפגש המפתיע עם כלותו, עם נכדו ועם צרה. צירנר חי את הדמות המורכבת במנעד גוונים

רם אותו אל הדמות המצוירת, ודרכה אל דמותו של אבא קובנר.

סיכמו של דבר "יחזקאל" בחאן הירושלמי היא הצגה, שכדברי הבמאי חני ניניו, איננה סיפור דוקומנטרי או היסטורי. אלא היא סיפור "על בנאדם בן ימים, חי-מת שבעבר אירועים טראומטיים ואיתם הוא מתמודד בחסים הבין-אישיים שלו עם הסובבים אותו." סיפורם של אב ובנו, של אבא ומיכאל קובנר.

למועדי מופעים <

תאריך יצירה: 21/04/2015

כתבות נוספות

מחזה על פי דמותו של אבא קובנר בחאן
אבא קובנר ובנו, במילה ובצע, על הבמה

אבא ויחזקאל נפגשים ב'חאן'

תיאטרון 'החאן' מציג: 'יחזקאל' על פי רומן בתמונות מאת מיכאל קובנר. עיבוד לבמה ובימוי: רוני ניניו. מוסיקה: אבי בנימין. תפאורה ותלבושות: סבטלנה ברגר.

'תיאטרון החאן' בירושלים מעלה בכורה מקורית חדשה. מדובר ב'יחזקאל', מאת מיכאל קובנר, מה שמכונה 'רומן גרפי', שיש בו שילוב מיוחד של ציורים ומלים, שעובד לבמה וביים על ידי רוני ניניו. גיבור המחזה, יחזקאל, אמור לייצג כמה מהתכונות והאירועים הקשורים באבא קובנר, אביו של מיכאל. העלילה מתרחשת בירושלים (1991). במוקד – המשפחה. יחזקאל הוא איש לא צעיר, כותב שירים וזקק לטיפול רפואי. בנו עמוס ירד מהארץ וחי בארצות הברית עם אשתו איבון ובנו נוני. יחזקאל נושא עמו זיכרונות מתקופת השואה בגטו וילנה. כן מזכירים את מלחמת המפרץ המתרחשת ברקע. אמנם על הבמה מסתמן קשר ברור בין יחזקאל לבין אבא קובנר וישראל עכשיו, אבל אין מדובר משום בחינה במחזה היסטורי או תיעודי, אלא במחזה על בני אדם, כחוויה קיומית, אישית ומשפחתית, כה אופיינית לחברה הישראלית, שיש בה אותו שילוב טראומטי בין חיי יום יום שגרתיים לטוב ולרע, לבין מלחמות ושואה וכול השאר. המחזה מסתיים סיום פתוח – עם מבט לעתיד ... יהיה טוב...

המחזה כתוב כרצף של סצנות ואפיזודות קצרות, כשברקע מוקרנים בין תמונה לתמונה ציורים של מיכאל קובנר הקשורים במה שנאמר ומתרחש על הבמה. בין תמונה לתמונה, גם שרים או קוראים שיר של אבא קובנר. במלים אחרות, במקרה זה אין מדובר במחזה הכתוב על פי מוסכמות ז'אנריות או אסתטיות, אלא בשפת תיאטרון מקורית, כיצירה שיש בה שילוב של אמנויות: משחק, ציור, מוסיקה וספרות כמשהו אמין ואותנטי, מבחינת המינן והעיתוי, כשלכול אחת מהדמויות, למרות שאין מדובר במחזה 'פסיכולוגי', יש אופי ונוכחות אישית משלו. הבמאי-המעבד רוני ניניו ביים את המחזה כמו מנצח היודע לקרוא את הפרטיטורה כמו שצריך. המחזה כפי שבויים אינו משדר לקהל 'מסר' אלא חומר למחשבה הודות לאיזון הנכון מבחינת הקצב והאווירה בין המרכיבים השונים של החומר המומחז והמוצג והאפיון של הטיפוסים השונים, כמחזה על בני אדם, בשביל בני אדם, כשהרקע החברתי וההיסטורי אמנם נוכח בתודעה של הנפשות הפועלות, ובדיעבד גם ברגישות של הקהל הנוכח באולם, אבל לא כמסר אלא כרקע. צל"ש נוסף מגיע גם למיכאל קובנר כצייר, למוסיקה של אבי בנימין ולאמנות הווידאו המתוחכמת של יואב כהן. הצגה כגון זו אין רואים אצלנו כול יום, ואם רואים, סביר שהדבר יתרחש ב'חאן' הירושלמי. יש במחזה ובהצגה גם אתגר לבמאים ולמחזאים איך לנסות ולהתמודד עם המשימה המעניינת – שילוב של תיאטרון. שירה וציור; ויש לכך, אגב, לא מעט חומרים רלוונטיים נוספים אצלנו, כחומר לתיאטרון מהיבט נוסף, שונה, כגון ציורים של נחום גוטמן, יוסל ברגנר ועוד ועוד.

אשר למשחק - אריה צ'רנר כיחזקאל עיצב דמות שיש בה הכול: נוכחות, רגישות, סגנון דיבור ההולם את המצבים השונים שהוא חווה, עם אמינות ורגישות. מעין 'פיצול אישיות' כאדם שיש לו - ולמעשה אין לו - משפחה, וכמי שחי בשני מקומות – כאן ושם. וילנה וירושלים. גם כול השאר שיחקו את התפקידים השונים כמו שצריך מבחינת האופי, הרקע והסגנון המיוחדים של המחזה וההצגה: דודו בן-זאב בתפקיד עמוס, בנו של יחזקאל וכן תפקיד נוסף ('איש זר'). יעל טוקר בתפקיד איבון אשתו של עמוס, כבת, כאם וכאשת איש ועוד תפקיד נוסף ('צלה'). וכן גם דניאלה גל (המצויינת!) בתפקיד נעמה המטפלת ביחזקאל, בחריצות ובמסירות; ואחרון חביב, פיליפ דולב בתפקיד הבן-הנכד נוני. בקיצור – הישג חשוב לתיאטרון וגם ליוצרים ולמבצעים – וגם אתגר לקהל לראות ולפגוש תיאטרון, מקורי שונה ומעניין.

אני שמח להודות קבל עם ועדה שיש "תיאטרון חזותי"

"אליס" ו"יחזקאל" הן שתי הצגות שונות מאוד, המוצגות בתיאטרונים החורגים מהתלם. המשותף להן הוא שאי אפשר להתייחס אליהן מבלי לתאר אותן לפרטיהן

מיכאל הנדלזליץ 27.05.2015 06:00

באמנויות הבמה – מוזיקה לסוגיה, מחול, תיאטרון, אופרה – יש איכות שעשויה לבלבל את היוצרים, הצופים והמבקרים, בשל הקו הדק המבדיל (למי שמסוגל להכריע היכן הוא עובר) בין "יצירה" ל"ביצוע". האם הצגה היא רק ביצוע (מה שממילא כולל פרשנות אבל כפוף לטקסט של מחזה, יצירה ספרותית שהיא נקודת מוצא והתייחסות), או שמא היא יצירה לכשעצמה, שבה נקודת המוצא המילולית היא רק חומר ביד היוצר/ת?

במחול זה מורכב במיוחד, כפי שהיטיב לשאול ויליאם באטלר ייטס "איך נוכל להבחין בין המחול למחולל". באופרה עדיין שלטת המוסכמה שהבמאי מוגבל ביכולתו לערוך את החומר המוזיקלי או התזמור, והנאמנות המדויקת לתווים הנכונים בסדר הנכון היא עדיין קנה מידה מחייב. ואילו באמנות התיאטרון הולך במרוצת השנים ונשחק מעמדו הבכיר והמחייב של הטקסט המילולי ואפילו ה"סיפור" על עלילתו ודמויותיו, כמקור מחייב להערכה. יותר ויותר אני צופה ביצירות במה שאין לי ברירה אלא להתייחס אליהן כאל "אלתור על נושא" (ובסך הכל זה נראה לי היחס הנכון לכל יצירת במה), ולראותן כיצירה הראויה לתיאור והערכה כמנסחת את קני המידה של עצמה במשך התרחשותה לעיני הצופים.

כאן אני חש חובה להזכיר לעצמי שכל אמן במה, גם זה שמקובל לראותו כמבצע (רקדנית, נגן, שחקנים וגם במאי תיאטרון למיניהם) רואה עצמו כיוצר ומבחינתו הוא צודק. ביצועיו הם יצירותיו. ואכן לא פעם הביצוע – המימוש בצליל של תווים, או בגוף ורגש של דמות – הם ברמה של יצירה בזכות עצמה. אבל לא פעם גם ביצוע ש"בסך הכל" משרת יצירה אחרת הוא חיוני וראוי להערכה. אלא שלא תמיד המבצע זוכה לכבוד הרצוי לו (גם אם לא בהכרח הראוי) כיוצר. ולעתים קרובות מדי המבקר (כלומר אני) מתרכז ביצירה, ומזניח בהתייחסותו את האגו היצירתי של המבצע.

בתחום התיאטרון אחד הקווים המבדילים בין "ביצוע" ו"יצירה" הוא משקלו של האלמנט החזותי בחוויה. המשפט האחרון עשוי להיקרא כבנאלי להחריד, שהרי מה שמאפיין את אמנות התיאטרון, מלבד היותה מבוצעת על ידי אנשים חיים בפני צופים חיים בזמן אמיתי, הוא היותו "חזותי". כשהוקם בירושלים בית הספר לתיאטרון חזותי אני התעקשתי לשאול בהיתממות "בוקית" אם יש תיאטרון שאינו חזותי.

כאן אני שמח להודות קבל עם ועדה שיש "תיאטרון חזותי" ומבחינתי זהו תיאטרון שבו האלמנט הוויזואלי-עיצובי מרכז את תשומת הלב של הצופים למרכיביו ואמירותיו, באותה מידה שבה השירה ממקדת את תשומת לבו של הקורא לחומרים ממנה היא עשויה, כלומר השפה. וכאן שוב צריך לסייג: בכל הצגה יש אלמנטים עיצוביים (תפאורה, תלבושות, תאורה, ולאחרונה גם הקרנות למיניהן), והם לעולם עשויים על ידי אנשי אמנות ומקצוע העושים את מיטבם, ומבחינתם לא זוכים (ממני) לכבוד

הראוי להם, ועל כך אני מתנצל. מה שמעסיק אותי כאן הוא הצגות שעיצובן הוא חלק מהותי באיכותן היצירתית כתיאטרון.

ואני נדרש לנושא הזה גם מפני שיצירות כאלה הן מיעוט בתיאטרון הרפרטוארי הישראלי (יש לכך המון סיבות, לא כולן אמנותיות, אבל זה נושא לדיון נפרד) וגם מפני שלאחרונה ראיתי שתיים כאלה במשך שבוע אחד: "אליס" על פי לואיס קרול, מאת רועי חן (מחזה) ויחזקאל לזרוב (בימוי ועיצוב) בתיאטרון גשר, ו"יחזקאל", הצגה על פי רומן בתמונות של מיכאל קובנר, בעיבוד לבמה ובימוי של רוני ניניו בתיאטרון החאן הירושלמי.

אלה שתי הצגות שונות מאוד, המוצגות בשני תיאטרונים שיותר מאחרים חורגים מהתלם של התיאטרון המיינסטרימי (כלומר הריאליסטי-ייצוגי, בין אם הוא קלאסי, מודרני או ישראלי). המשותף ביניהן בעיני הוא שאי אפשר להתייחס אליהן מבלי לתאר אותן לפרטיהן, ובעצם התיאור – במידה שהמתאר מצליח (וזאת המשימה שלי) – הוא היא העדות לאיכותן, בכך שהן תובעות תיאור כזה. שיש מה לומר ויש רצון לדבר ולספר לאחרים על מה שרואים על הבמה, כדי לגרום להם להתעניין ולרצות גם.

ראשית, "אליס": זוהי אדמה תרבותית חרושה היטב ומוכרת לצופים עוד לפני שנכנסו לאולם. ספריו של לואיס קרול על הילדה אליס בארץ הפלאות וארץ המראה מוכרות לא רק בדמויותיהן, חכמתן האי-גיונית, אלא גם בצורתן, בין אם באירוי של ג'ון טניאל או בסרטים של וולט דיסני. המחזה של רועי חן לוקח את החומרים מהספרים שלהם מכנה משותף תרבותי רחב, ומעניק להם פירוש פסיכואנליטי קוהרנטי ומשכנע, הכולל גם את יחסיו של קרול האמיתי לאליס לידל האמיתית (פדופיליה מודחקת על סף גלויה, צילומים ארוטיים של ילדות) ומנסח אמירה על התפתחותה של נשיות מילדה לנערה לאשה. מדהים עד כמה, למשמע ומראה הטקסט המילולי הוויזואלי של חן ולזרוב הדברים מסתברים, וכל הדימויים מתפרשים ומשכנעים, עד כי אתה בועט בעצמך "איך לא ראיתי את זה כך קודם".

אבל מה שמרתק במיוחד בהצגה הוא שעיקר האמירה היא ויזואלית: הצופה הנכנס לאולם גשר ביפו מוצא עצמו בתוך מתחם מלבני של קירות לבנים, המקיף את הבמה ואת המושבים. ממקומו של הצופה באולם הוא יוצר (תמיד) משטח דמיוני בינו לבין הנעשה על הבמה המוגבהת: הוא והמתרחש על הבמה נמצאים לכאורה על מישור אחד, והם מופרדים על ידי אותו "קיר רביעי" שקוף. קירות המתחם המלבני, העולים מן הבמה ומקיפים את האולם כולל היציע יוצרים עיוות פרפקטיבה, כאילו מדובר בשני מישורי התרחשות מקבילי עם קו חיתוך אחד.

עיוות הפרספקטיבה הזה מועצם בכך שקבוצת דמויות – הוריה של אליס במסיבת תה מתמדת שמהדהדת לכובען המשוגע – נעה על הבמה כאילו היא נוטה לצד אחד ביחס לאלים הזקופה; ובכך שקרול-הפרש הלבן (דורון תבורי) משכנע את אליס הילדה (בר שדה) שהיא הפוכה, והופך אותה וחושף את תחתוני הילדה הבתוליים; או שפתאום מאחורי המלבן עולה דמות ענק של בובת אליס המביטה אל תוך המלבן, כדי להמחיש כיצד אליס גדלה וקטנה בשרירותיות, כמו אליס המתבגרת (נטע שפיגלמן) המתנוודדת בין בגרות וילדות בלי יכולת להיעגן כאן או כאן, כשקרול מבקש ממנה לא לגדול (איזו בקשה אכזרית במסווה של נחמדות: לבקש את הבלתי אפשרי זה לאמלל) ומוציא אותה מדעתה. וכך עד לחיי אליס האשה (אפרת בן צור, שכתבה גם את המוזיקה שהיא בהחלט חלק בלתי נפרד מהחוויה), נשואה להמפטי דמפטי שירד מהקיר, אבל כלא אותה בתוכו, ופתאום התינוק החזירי הוא שלה, והאישה שלא ידעה להישאר ילדה נאלצת להיות אמה.

"יחזקאל" הוא סיפור ויזואלי-תוכני אחר, אבל מרתק לא פחות: זהו סיפור על אבא קובנר, הפרטיזן המשורר, עם כל תסביכי השורד בין שואה לתקומה, כפי שעוצב ויזואלית על ידי בנו האמיתי של קובנר, הצייר מיכאל קובנר, ברומן תמונות על דמות בדיונית, יחזקאל, שמייצגת את סיפורו של קובנר, ויחסיו עם משפחתו, כולל בנו שירד מהארץ במחאה על כך שאנחנו, בישראל, נעשים דומים לצוררינו (מה שיחזקאל-קובנר דוחה, כמובן, בשאט נפש; הצופה יכול – אולי נדרש – להכריע בעצמו). כל זה מובא לבמה במחזה על אותו יחזקאל (אריה צ'רנר בעל הנוכחות החמה-גמלונית) ושלל הדמויות בסיפורו המדומיין אמיתי, שאותו כולנו חיים, כשהתמונות של קובנר, המייצגות ויזואלית את המציאות המוכרת-מורכבת כל כך (עבודת הווידיאו המצוינת היא של יואב כהן ואדם לבינסון), מוקרנות על הבמה. ופתאום צ'רנר על הבמה, המשחק את יחזקאל המייצג את קובנר מהדהד את התמונה שצייר מיכאל קובנר האמיתי של הדמות המדומינת שלו, יחזקאל, המהדהדת את הדמות האמיתית של אבא קובנר.

זה אולי מה שמשותף וייחודי לשתי הצגות אלה, ולתיאטרון החזותי שבמיטבו הוא אכן יצירה לכשעצמה, שאיננה "ביצוע", אלא הדבר עצמו. כדי להעריך אותה אי אפשר בעצם לספר עליה. צריך לראות ולחוות אותה, כי החוויה היא בעיקר בעיניים, ודרכן בכל שאר החושים.

אין שום קשר בין "אליס" ל"יחזקאל", מלבד העובדה שראיתי את שתיהן בסמיכות זמנים. כל אחת היא עולם מלא ועולה על גדותיו של כישרון, ואמירה, ויצירתיות שהיא של יחידים וקבוצות. ואף על פי כן שתיהן – כל אחת בדרכה – מוכיחות שתיאטרון הוא עולם בלתי נדלה שתמיד מתחדש, דווקא כשהקולנוע והטלוויזיה מזנבים כביכול בכוח המשיכה הוויזואלי שלו.

כמו שאומר המנחה ב"קברט" כשהוא מכריז שכל נערות הקיט-קט קלאב בתולדות: "אתם לא מאמינים לי? תבדקו בעצמכם".